

WITOLD CHMIELEWSKI
ORCID: 0000-0001-5816-5586
Uczelnia Korczaka
– Akademia Nauk Stosowanych

(DOI: 10.17460/PHO_2023.3_4.04)

***POLSKA EDUKACJA NA OBCZYŻNIE 1939–1950.
ŚWIADECTWA SZKÓŁ I KURSÓW. POLISH EDUCATION
IN EXILE 1939–1950 – WYSTAWA ZBIORÓW
PROF. MARKA NEY-KRWAWICZA***

Okres drugiej wojny światowej dla ludności polskiej to nie tylko czas wielkich zmagañ militarnych, krwawych walk na frontach, ale także skażywania milionów mężczyzn, kobiet i dzieci na uwięzienie w niemieckich obozach koncentracyjnych, sowieckich łagrach, wywożenie na przymusowe roboty do III Rzeszy, deportacje i praca w tajdze oraz kołchozach na „niehumanitarnej ziemi”. Szczególnie bolesnym był fakt, że te wszystkie sposoby zagłady i znęcania się nad ludźmi dotykały także najmłodsze pokolenie. Młodzi ludzie, którzy znaleźli się poza ojczystymi stronami, pozbawieni zostali pięknego i największego przywileju swego wieku, możliwości nauki w polskiej szkole, zdobywania wiedzy o swoim kraju, o jego kulturze i tradycji narodowej. Kwestia ta narastała, przybierała na sile z każdym miesiącem i rokiem wojny, wraz z pojawianiem się coraz większej liczby dzieci i młodzieży na tułaczym szlaku. Były trzy główne fale uchodźcze młodego pokolenia Polaków: 1) wrzesień 1939 roku i kolejne miesiące wojny, 2) ewakuowanie ze Związku Sowieckiego deportowanej wcześniej ludności cywilnej wraz z Armią Polską w ZSRR w 1942 roku, w tym około 18 tysięcy osób niepełnoletnich, 3) Przywrócenie do względnie normalnego życia w 1945 roku ocalałych dzieci i młodzieży w wieku szkolnym, znajdujących się w Niemczech w wyniku ulicznych łapanek, zorganizowanych wywozek, przebywania w obozach koncentracyjnych, a także innych miejscach kaźni i przymusowej pracy.

Rząd na obczyźnie od samego początku wojny stał na stanowisku, że wszystkich w wieku szkolnym należy objąć polskim systemem edukacji. Celem szkoły na uchodźstwie wojennym miało być nie tylko zapewnienie możliwości

nauki o profilu ogólnym czy też zawodowym na poziomie odpowiednim do wieku, zdolności i zainteresowań ucznia, ale także – a właściwie przede wszystkim – stworzenie systemu wychowawczego zmierzającego do utrzymania tożsamości narodowej, wychowania w polskim duchu i ustrzeżenia przed wynarodowieniem w obcym środowisku. Szczególną uwagę na sprawę wychowania narodowego zwracał minister Józef Haller, ponad trzylatka kierujący polską oświatą na uchodźstwie. W realizacji tej idei generał broni odwoływał się do dokonań Komisji Edukacji Narodowej i koncepcji wychowawczej Stanisława Prus-Szczepanowskiego (IPN, BU 1571/324, Memoriał gen. Józefa Hallera, przedłożony prezydentowi RP, prezesowi Rady Ministrów RP i prezesowi Rady Narodowej RP 21 stycznia 1941 roku; Szczepanowski, 1942).

Myśl o zachowaniu tożsamości narodowej najmłodszego pokolenia polskiego uchodźstwa wojennego rozwijali polscy naukowcy: Stanisław Kot, Łukasz Kurdybacha, Jan Konopnicki, Tadeusz Sulimirski, Jan Hulewicz, Franciszek Lenczowski, Romuald Niewiakowski, a także tysiące oddanych sprawie wychowania nauczycieli i wychowawców znajdujących się poza granicami kraju (Chmielewski, 2013, *passim*)¹. Ideę tę kontynuowano również przez wiele lat w Wielkiej Brytanii po zakończeniu wojny, organizując szkoły przedmiotów ojczyństw dla dzieci polskich nie tylko z terenu Wysp, ale także wywodzących się z rodzin przywiezionych z Afryki, Bliskiego Wschodu, Indii i innych regionów świata (Zamecka-Zalas, 2022, s. 221–288). Zagadnienie ustrzeżenia przed wynarodowieniem polskich dzieci i młodzieży na obczyźnie znajdowało się w centrum zainteresowania szkół polonijnych w Stanach Zjednoczonych Ameryki Północnej po drugiej wojnie światowej (Miąso, 1970, s. 265–289).

Pierwsze szkoły powstały w czasie wojny (na podstawie polskiego prawa dla oświaty) na Węgrzech, w Rumunii, Francji Wielkiej Brytanii, Cyprze, Palestynie, Egipcie, Algierii, Szwecji i Szwajcarii, a w następnych latach w Iranie, Indiach, Libanie Afryce Środkowo-Wschodniej i Południowej, Włoszech, Hiszpanii, Meksyku, Nowej Zelandii, Niemczech i w innych państwach. Rozwój szkolnictwa uchodźczego realizującego polskie programy nauczania był dynamiczny i imponował swoimi rozmiarami. Świadczą o tym konkretne dane. Na początku 1945 roku poza Wielką Brytanią funkcjonowało 70 przedszkoli, które objęły swoją działalnością 2567 dzieci, 452 szkół powszechnych i kursów dla dorosłych na tym szczeblu edukacji, do których uczęszczało 34 843 uczniów oraz kursistów, 31 gimnazjów i liceów ogólnokształcących z 421 uczniami, 29 szkół i większych kursów zawodowych, w których kształciło się 2032 uczniów. Łącznie w edukacji uchodźczej poza

¹ Najmniej znany z tego grona: Romuald Niewiakowski (ur. Lwów, 1903 – zm. Wrocław, 1996), asystent Jana Konopnickiego w Polskim Studium Pedagogicznym przy Uniwersytecie w Edynburgu, autor m.in.: *Zagadnienie kontroli wiadomości we współczesnej szkole*, „Wiadomości Nauczycielskie” 1943, nr 2; *Rozwój i zastosowanie testów umysłowych we współczesnym szkolnictwie*, „Wiadomości Nauczycielskie” 1944, nr 5/6. Wydał również książkę *Testy umysłowe w szkolnictwie szkockim* (Londyn, 1944). Po wojnie nauczyciel akademicki we Wrocławiu.

Wielką Brytania w 583 placówkach uczestniczyło 43 598 uczniów (Instytut Polski i Muzeum im. gen. Sikorskiego w Londynie, The Polish Institute and Sikorski Museum (dalej: IPMS), zespół: Ministerstwo Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego (dalej: MWRiOP) sygn. A. 19. III/ 116 (cz. 1), *Szkolnictwo polskie poza Wielką Brytanią. Stan z pierwszej połowy 1945 r.*). Na Wyspach Brytyjskich do kilkunastu placówek oświatowo-wychowawczych uczęszczało kilka tysięcy dzieci i młodzieży.

Od 1946 roku obraz szkolnictwa polskiego poza granicami kraju ulegał zmianie. Do Wielkiej Brytanii ewakuowano w znacznej części polskie szkoły z Indii, Bliskiego Wschodu i Afryki. Wiele przedszkoli i szkół powstało w Niemczech. Dane z trzech stref okupacyjnych: amerykańskiej, brytyjskiej i francuskiej (ze strefy sowieckiej brak informacji) wskazują, że na ich terenie zorganizowano aż 210 przedszkoli dla 7363 dzieci, 360 szkół powszechnych, w których pobierało naukę 27 537 uczniów, 31 gimnazjów i 22 kursy gimnazjalne, 22 licea ogólnokształcące oraz 333 szkoły zawodowe, do których uczęszczało 12 412 uczniów (IPMS, MWRiOP, sygn. A. 19. II/51, *Samorząd polski w Niemczech*, zob. Kowalczyk, 1961).

Polskim systemem szkolnym na obczyźnie kierował Urząd Ministra Gen. Broni Józefa Hallera (11 września 1940 – 1 maja 1941 roku), Urząd Oświaty i Spraw Szkolnych (do 14 lipca 1943 roku, kierowany także przez gen. Józefa Hallera), a następnie Ministerstwo Wyznań Religijnych i Oświecenia pod rządami ks. Zygmunta Kaczyńskiego oraz prof. Władysława Folkierskiego (do 1949 roku). Równoległe z MWRiOP, które od drugiej połowy 1945 roku nie posiadało środków finansowych, sprawami polskich szkół z zadaniem zakończenia ich pracy zajmował się kierowany przez prof. Tadeusza Sulimirskiego Dział Oświaty Tymczasowego Komitetu Skarbu dla Spraw Polskich (od lipca 1945 do 31 marca 1947 r.), a od 1 kwietnia 1947 do 30 września 1954 roku – Komitet do Spraw Oświaty Polaków w Wielkiej Brytanii. W obydwu tych brytyjskich instytucjach kierowniczą funkcję pełnił, angażując się ofiarnie w sprawach młodzieży, ambasador Edward Raczyński (*Protokół posiedzeń Rady Ministrów z dnia 24 kwietnia 1941 r.*, 1995, s. 126, 127; Haller, 2015, s. 370–379; Chmielewski, 2013, s. 24, 29, 30). Znaczny udział w edukacji dzieci polskich miały przedszkola, szkoły powszechne, a w szczególności średnie i zawodowe mechaniczne, podlegające Dowództwu Szkół Junackich, w tym prężne Szkoły Młodszych Ochotniczek w Palestynie. Dowództwo związane było z Armią Polską na Wschodzie i 2 Korpusem. Na Bliskim Wschodzie zorganizowano 19 szkół junackich (Kołodziej, 1983; Pietrzak, 2012, s. 230–232). Powstawały też szkoły wojskowe we Włoszech i Szkocji.

Wszystkie placówki oświatowo-wychowawcze poza okupowanym krajem przyczyniły się do podniesienia poziomu wykształcenia dzieci i młodzieży przebywającej na obczyźnie. Wysiłek młodego pokolenia udokumentowany był świadectwami promującymi do następnych klas lub ukończenia poszczególnych szkół. Właśnie te, tak ważne dla każdego ucznia świadectwa,

pokazujące postępy w nauce bądź dowodzące zdobycia określonych kwalifikacji zawodowych czy też poziomu wykształcenia, stanowiły temat dużej i bogatej w interesujące i unikalne eksponaty wystawy *Polska edukacja na obczyźnie 1939–1950. Świadectwa szkół i kursów. Polish education in exile 1939–1950*, autorstwa prof. Marka Ney-Krwawicza z Instytutu Historii PAN w Warszawie, zorganizowanej w Bibliotece Gdańskiej PAN od 4 września do 13 października 2023 roku.

Wystawę otworzyła dyrektor biblioteki dr Anna Walczak, witając około sześćdziesięciu uczestników tego interesującego wydarzenia naukowego i oświatowego. Podkreśliła, że jest to trzydziesta, jubileuszowa wystawa tego autora w bibliotece. Wśród obecnych na wystawie było kilkunastu członków Koła Polaków z Indii (skupiającego uczniów polskich szkół na subkontynencie w czasie drugiej wojny światowej), nazywających siebie „Indianami”, przybyłych z kraju i z zagranicy,

Słowo wstępne wygłosił prof. Ney-Krwawicz, który poinformował, że na wystawie zgromadzonych zostało ponad 100 świadectw i zaświadczeń szkolnych z 23 krajów. Liczba miejscowości, w których znajdowały się szkoły, dowodzi, jak rozległy terytorialnie i zróżnicowany wewnętrznie był polski system szkolny na obczyźnie w okresie drugiej wojny światowej i po jej zakończeniu. Świadectwa z tamtych lat ukazują dynamiczny rozwój szkolnictwa, dalekowzroczność i troskę władz RP na emigracji o edukację i przyszłość młodego pokolenia. Profesor podkreślił, że wystawa zwraca uwagę na jeden z ważniejszych obszarów działania Rządu RP na uchodźstwie w latach drugiej wojny światowej i po jej zakończeniu – edukację młodego i najmłodszego pokolenia Polaków, któremu wojna zabrała dzieciństwo i młodość oraz możliwość nauki. Ten wysiłek edukacyjny procentował później w umocnieniu polskości, patriotyzmu nie tylko osób pozostających na obczyźnie, ale też powracających do kraju.

Rozmieszczenia eksponatów na wystawie dokonano według kryterium terytorialnego. Nie sposób wymieniść wszystkie świadectwa, chociaż każde z nich, bez wyjątku, zasługuje na uwagę, ale należy wskazać te bardziej charakterystyczne, zwłaszcza ze względu na profil szkoły i urzędy lub organizacje firmujące i nadzorujące poszczególne placówki. Oto niektóre bardziej charakterystyczne przykłady:

- Świadectwo gimnazjalne, Polska Szkoła Ogólnokształcąca w Calimanesti (Romania), (liceum, gimnazjum i szkoła powszechna), zalegalizowane przez Ministerstwo Edukacji Narodowej, drugie półrocze roku szkolnego 1939/40), Rumunia 1940 r.
- Świadectwo Obozu Licealnego Internowanych Polaków w Szwajcarii, Gimnazjum Ogólnokształcąca, Wetzikon, Szwajcaria 1941 r.
- Świadectwo Egzaminu Nadzwyczajnego Komisji Egzaminów Nadzwyczajnych w Szkołach Powszechnych w Szwajcarii, Szkoła Powszechna w Egetswil, Szwajcaria 1945 r.

- Świadectwo Szkoły Powszechnej II stopnia w Teheranie, Komisja Szkolna przy Delegaturze Rządu RP w Teheranie, Iran 1942 r.
- Świadectwo Szkoły Powszechnej w Teheranie, Delegatura Ministerstwa Pracy i Opieki Społecznej, Iran 1943 r.
- Świadectwo Państwowego Żeńskiego Gimnazjum Krawieckiego w Isfahanie, Iran 1945 r.
- Świadectwo ukończenia Gimnazjum Ogólnokształcącego, Kursów Maturalnych przy dowództwie Szkół Junaków w Barbarze, Palestyna 1944 r.
- Świadectwo Dojrzałości Liceum w Ain-Karem, Delegat Działu Oświaty Komitetu do Spraw Polskich przy Rządzie Palestyńskim, Palestyna 1946 r.
- Świadectwo Państwowej Junackiej Szkoły Mechanicznej w Tel-el-Kebir, Ministerstwo Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego, Egipt 1945 r.
- Świadectwo Polskiego Gimnazjum Ogólnokształcącego w Zouk Mikael, Liban 1946.
- Zaświadczenie ukończenia Kursu Kierowców Samochodowych w Osiedlu Polskim w Valivade koło Kolhapur, Indie 1943 r.
- Świadectwo Dojrzałości Liceum Ogólnokształcącego w Valivade koło Kolhapur, Ministerstwo Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego, Delegatura na Indie w Bombaju, Indie 1945 r.
- Świadectwo Szkoły Zawodowej w Oudtshoorn, Unia Południowej Afryki 1944 r.
- Państwowe Koedukacyjne Gimnazjum Kupieckie w Masindi, Uganda 1946 r.
- Świadectwo Kursu Kroju i Szycia w Masindi, Inspektorat Szkolny w Masindi, Uganda 1946 r.
- Świadectwo Dojrzałości Kursów Maturalnych w Matino, Ministerstwo Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego, Państwowa Komisja Egzaminacyjna dla Eksternów, Włochy 1945 r.
- Świadectwo ukończenia Gimnazjum Ogólnokształcącego dla Ochotniczek Pomocniczej Służby Kobiet 2 Korpusu, Porto San Giorgio, Włochy 1946 r.
- Świadectwo II Gimnazjum Ogólnokształcącego 3 Dywizji Strzelców Karpackich, Sarnano, Włochy 1946 r.
- Świadectwo Polskiej Szkoły Powszechnej III stopnia, Hiszpania 1947 r.
- Świadectwo ukończenia Państwowego Gimnazjum Ogólnokształcącego w Santa Rosa, Meksyk 1946 r.
- Świadectwo ukończenia Gimnazjum Ogólnokształcącego w Pahiatua, Nowa Zelandia 1946 r.
- Świadectwo Liceum Ogólnokształcącego w Maczkowie (Haren). Centrala Szkolnictwa Polskiego w Niemczech, brytyjska strefa okupacyjna, Niemcy 1946 r.
- Świadectwo Dojrzałości Szkoły Kadetów po przewiezieniu z Palestyny, Komitet dla Spraw Oświaty Polaków w Wielkiej Brytanii, Bodney, Wielka Brytania 1948 r.

– Świadczenie Dojrzałości Liceum Mechanicznego w Hilion, Komitet dla Spraw Oświaty Polaków w Wielkiej Brytanii, Wielka Brytania 1948 r.

Rozbudowane szkolnictwo wszystkich typów wymagało wykwalifikowanych kadr pedagogicznych. Kwestia ta stanowiła przedmiot nieustannej troski władz oświatowych na uchodźstwie. M. Ney-Krwawicz zaprezentował dokumenty związane z pracą zakładów kształcenia nauczycieli na obczyźnie: świadectwo i indeks Studium Polonistycznego Instytutu Polskiego w Bejrucie, dyplomy ukończenia liceów pedagogicznych w Valivade i Nazarecie oraz dyplom kursu kwalifikacyjnego dla nauczycieli w dużym, afrykańskim ośrodku szkolnym w Rongai². Warto dodać, że przy Uniwersytecie w Edynburgu w Szkocji działało z dużym powodzeniem Studium Pedagogiczne, a w Lubece w Niemczech uruchomiono sprawnie działające liceum pedagogiczne (Chmielewski, 2021, s. 459–481; tenże, 2013, s. 75–84; Kopec, 1969, s. 33; Marciniak, 1947, nr 48–49; Laskiewicz, 1968, s. 387, 389).

Należy podkreślić, że polskie świadectwa szkolne na obczyźnie miały znaczenie nie tylko jako indywidualne usankcjonowanie poziomu zdobytej wiedzy i kwalifikacji zawodowych, ale także wysoce patriotyczne, posiadały bowiem walor ugruntowywania tożsamości narodowej w morzu kultur i tradycji państw wprawdzie w większości przyjaznych, ale nieznanymi, mających inne cele i metody kształtowania postaw młodych ludzi. Ukazana różnorodność świadectw pod względem formalnym oraz wielości organów ich firmujących wynikała z rozproszenia szkół na kilku kontynentach, utrudnionej łączności z władzami oświatowymi w Londynie, przemieszczaniu się całych grup i szkół, np. z Iranu do Afryki, Libanu oraz innych państw czy z Palestyny do Wielkiej Brytanii. Stanowiła też niezbity dowód, że powstawanie szkół, zwłaszcza w pierwszych latach uchodźstwa wojennego, wynikało z inicjatyw oddolnych, aktywności społecznej, troski inteligencji uchodźczej, zwłaszcza nauczycieli, o polskość młodego pokolenia i dowodziło bezinteresownego poświęcenia dla wychowania młodych ludzi w niezwykle trudnych, nieprzewidywalnych warunkach tułaczego życia. Przykładem inicjatyw oddolnych na polu oświaty na znaczną skalę była działalność Adama Vetulaniego i Łukasza Kurdybachy w Sekcji Kulturalno-Oświatowej Komitetu Obywatelskiego dla spraw Opieki nad Uchodźcami Polskimi w Rumunii (Radziszewska, 2015, s. 188–199; Wróbel, 1993, s. 136), Komisji Szkolnej w Teheranie pod przewodnictwem Piotra Piałuchy. Pracę Komisji wspierała Delegatura MPiOS i Poselstwo RP w Teheranie (Machalski, 2016, s. 85)³. Na podobnych zasadach powstawały niektóre placówki edukacyjne w Afryce. Jako pierwsza uruchomiona została polska szkoła powszechna i średnia oraz przedszkole w Livingstone w Rodezji Północnej pod ogólnym kierownictwem gen. Ferdynanda Zarzyckiego (Wróbel, 1993, s. 141–145).

² Szerzej: Chmielewski, 2022, s. 41–58; tenże, 2013, s. 120–122.

³ Por. Piałucha, 1946, s. 261. Piotr Piałucha był przed wojną inspektorem szkolnym w Brasławiu.

Począwszy od 1943 roku, władze oświatowe w Londynie w pełni koordynowały działalność szkół w Europie, na Bliskim Wschodzie, w Indiach, Afryce i innych miejscach. Temu celowi służyły delegatury MWRiOP w Teheranie, Jerozolimie, Nairobi, Bombaju, Santa Rosa i Pahiatua. Znalazło to swój wyraz m.in. w ujednoczeniu wydawanych świadectw szkolnych, co zresztą widoczne było na wystawie prof. Ney-Krwawicza. Świadectwa te z reguły nie miały żadnego napisu poświadczającego, że są umocowane zarządzeniami władz oświatowych w Londynie, ale wszystkie – co należy wyraźnie podkreślić – automatycznie zaświadczały o postępach w nauce prowadzonej w oparciu o ustawę z 11 marca 1932 r. i polskie programy nauczania. Na świadectwach z Węgier, Cypru i Tel Awiwu w Palestynie, znajdujących się na wystawie, podawano dodatkowo podstawę prawną, która informowała, że uczeń uczęszczał do szkoły zorganizowanej *na zasadach art. 20 ustawy z dnia 11 marca 1932 r. «O ustroju szkolnictwa» (DzURP Nr 38, poz. 389)*. Odwoływanie się do ustawy z 11 marca 1932 r. o ustroju szkolnictwa pojawiało się też na niektórych świadectwach wydawanych przez szkoły polskie w Wielkiej Brytanii, w tym w części, co ciekawe, przez brytyjski Komitet dla Spraw Oświatowych Polaków w Wielkiej Brytanii. Na ustawę tę powoływały się w taki sam sposób gimnazja w Santa Rosa w Meksyku i Pahiatua w Nowej Zelandii, Ain-Karen w Palestynie, Digglefold w Rodezji Południowej, młodszych ochotniczek PSK 2 Korpusu w Porto San Giorgio we Włoszech i co najmniej jedno w Wielkiej Brytanii. Świadectwa te informowały, że uczeń ukończył w danym roku szkolnym naukę „w zakresie programu przepisanego dla gimnazjum ogólnokształcącego”. Naukę w zakresie programu dla gimnazjum ogólnokształcącego zaznaczano, ale w nieco inny sposób, na świadectwach wydawanych w Szwajcarii. Ustawę z 11 marca 1932 roku odnotowywano na świadectwach dojrzałości Liceum Ogólnokształcącego w Valivade w Indiach i Liceum Mechanicznego w Hillon w Wielkiej Brytanii, a także jeszcze kilku innych szkół.

Gdy zabrakło uznawanych przez państwa zachodnie polskich władz oświatowych, świadectwa szkolne firmowały instytucje brytyjskie lub związane z nimi lokalne komitety, wydziały oświaty i stowarzyszenia społeczne, co widać na niektórych świadectwach umieszczonych na wystawie M. Ney-Krwawicza. Mimo że szkoły polskie były sukcesywnie zamykane i ograniczono ich zakres edukacji, często po przeniesieniu do Wielkiej Brytanii, zwłaszcza w latach 1946–1948, ich kierownictwa dokładały wszelkich starań, aby uczniowie otrzymali w trybie przyspieszonym świadectwa ukończenia. Ambicją nauczycieli było dokończenie rozpoczętego kilka lat wcześniej procesu edukacji dzieci i młodzieży polskiej.

Dopełnieniem wystawy świadectw i kursów szkolnych były liczne fotografie, obrazujące różnorodne aspekty bogatego życia społeczności uczniowskich, unikalna legitymacja Odznaki Szkół Junaków i Młodszych Ochotniczek, a także inne atrybuty aktywności szkolnej na uchodźstwie wojennym.

Wystawa świadectw szkolnych i kursów zorganizowana przez prof. Marka Ney-Krwawicza zasługuje na najwyższe uznanie, pokazuje wyjątkową żywotność polskich szkół funkcjonujących w niebywale trudnych warunkach materialnych, przy małej liczbie podręczników, podstawowych lektur szkolnych i pomocy dydaktycznych. Dzięki ofiarności nauczycieli, których też ciągle brakowało, rezultaty pracy pedagogicznej były jednak owocne, a liczba wydanych świadectw imponująca. Zasługą Ney-Krwawicza jest wprost namacalne przybliżenie niepodważalnego, wieloaspektowego dorobku uchodźczej edukacji, ciągle mało znanej i niedocenianej. W tym kontekście z satysfakcją jeszcze raz należy odnotować, że niewątpliwego splendoru wystawie przydała wizyta właśnie byłych uczniów, którzy otrzymywali świadectwa szkół uchodźczych, w tym przypadku w Indiach. Jedno z nich, absolwentki Liceum Pedagogicznego im. ks. Stanisława Konarskiego w Valivade, którego 250 rocznicę śmierci obchodziliśmy w 2023 roku, znalazło się na wystawie. Wychowankowie polskich szkół na obczyźnie dokonali też wpisu w księdze pamiątkowej: *Każde upamiętnienie historii uchodźców w Indiach i innych krajach świata jest niezwykłym działaniem, za które w imieniu «Indian» gorące dzięki. Gdańsk, 4 IX 2023 r. Koło Polaków z Indii z lat 1942–1948.*

Wpis sygnowało czternaścioro byłych deportowanych z Kresów Wschodnich II Rzeczypospolitej w czasie okupacji sowieckiej w głąb „niehumanitarnej ziemi”, a następnie ewakuowanych do Indii, a wśród nich prezes Koła Andrzej J. Chendyński i Danka Pniewska, znana harcerka londyńska, posiadaczka ekspozycji na wystawie świadectwa ukończenia LP w Valivade.

Indeks Studium Pedagogicznego w Bejrucie

Instytut Polski w Bejrucie Studium Polonistyczne				Rok akademicki 1946/47			
I trymestr				II trymestr		III trymestr	
Nazwisko wykładowego	Ilosc godzin	Tytuł wykładu (wykład lub seminarium)	Potwierdzenie zgłoszenia się Powszechnie profesora ewent. uzyskany punkt	Tytuł wykładu (wykład lub seminarium)	Potwierdzenie zgłoszenia się Powszechnie profesora ewent. uzyskany punkt	Tytuł wykładu (wykład lub seminarium)	Potwierdzenie zgłoszenia się Powszechnie profesora ewent. uzyskany punkt
Dr. prof. Stanisław Kociński	1	Zagadnienia wybrane z dziejów polski w literaturze	HKo	Zagadnienia wybrane z dziejów polski w literaturze	HKo	Zagadnienia wybrane z dziejów polski w literaturze	HKo
Dr. prof. Stanisław Kociński	1	Historiografia polska	HKo	Historiografia polska	HKo	Historiografia polska	HKo
Dr. prof. Stanisław Kociński	2	Proseminarium historyczne	HKo	Proseminarium historyczne	HKo	Proseminarium historyczne	HKo
Dr. Franciszek Machalski	1	Literatura sztuki polski	Machalski	Literatura sztuki polski	Machalski	Literatura sztuki polski	Machalski
Dr. Franciszek Machalski	2	Proseminarium literatury polski	Machalski	Proseminarium literatury polski	Machalski	Proseminarium literatury polski	Machalski
Mgr Elżbieta Szaubowska	1	Studia polska	HKo	Studia polska	HKo	Polka prawnicza (Fleury)	HKo

Świadectwo Studium Polonistycznego przy Instytucie Polskim w Bejrucie

STUDIUM POLONISTYCZNE W BEJRUCIE

Świadectwo.

Panna *Inżynierówna Irena*

studentka Studium Polonistycznego przy Instytucie Polskim

uczestniczyła w trymestrze I roku akademickiego 1946/7 na wykład p.t.

Zagadnienia wybrane z dziejów Polski nowożytnej

(1 godzina) a zgłoszwszy się w dniu dzisiejszym do KOŁOKWIUM złożyła je

z wynikiem — *dobrym*

W Bejrucie, dnia *grudnia* 1946 r.

S. Kosiński

Dyplom ukończenia Państwowego Liceum Pedagogicznego Młodszych Ochotniczek w Nazarecie

MINISTERSTWO WYZNAŃ RELIGIJNYCH I OŚWIECENIA PUBLICZNEGO

PAŃSTWOWE LICEUM PEDAGOGICZNE *Młodszych Ochotniczek*
na Środkowym Wschodzie w Nazarecie

Nr. 15.-

10.15. r.

DYPLOM

NA NAUCZYCIELA SZKÓŁ Powszechnych

Gradnik Bronisława

urodzona dnia *7 lipca* 19*23* r.
w *Lucku* powiatu *Luckiego*
województwa *Wolynskiego*

wyznania *rzym. kat.*
przyjęła w r. 19*44* do klasy I
Liceum Pedagogicznego *Młodszych Ochotniczek*
Nazarecie

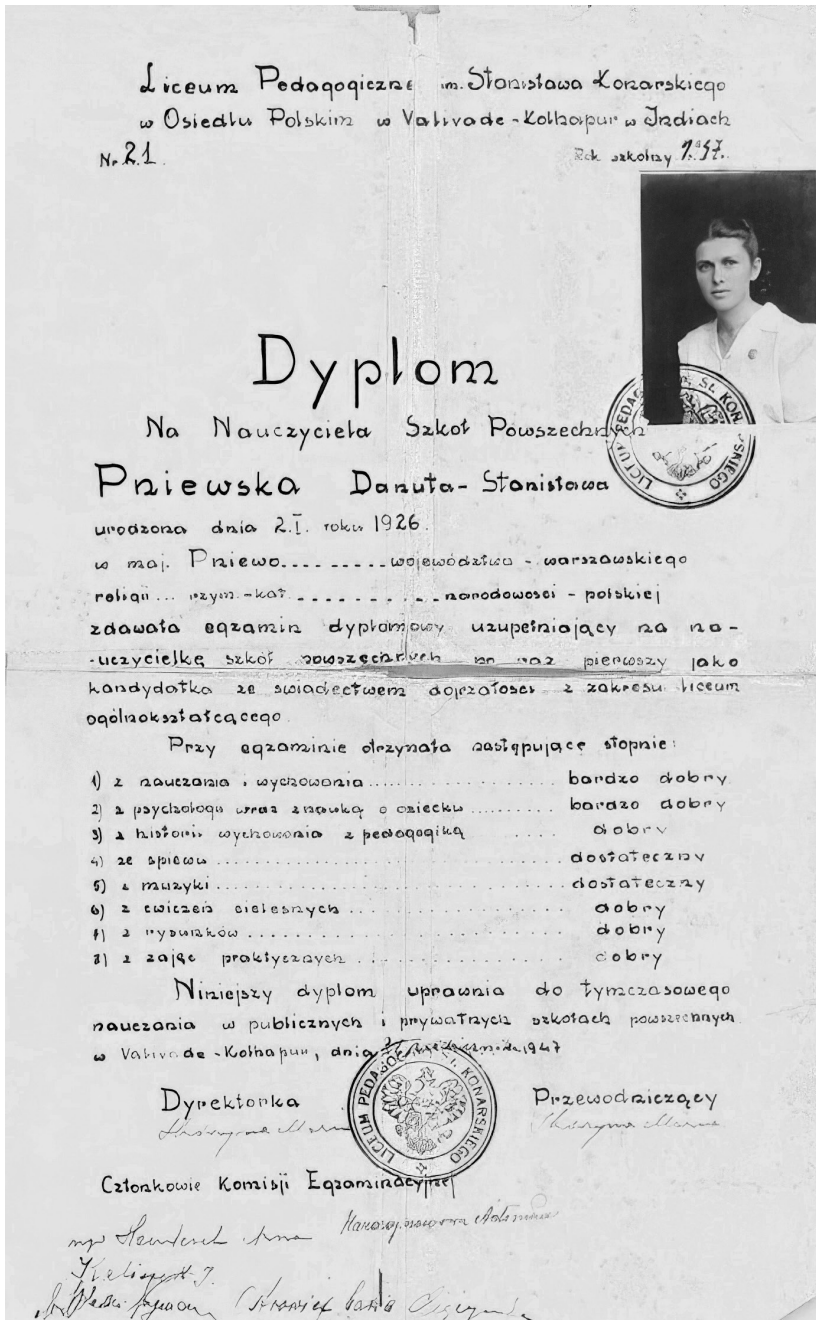
na podstawie *egzaminu wstępnego*

uczęszczała do tego Liceum do końca roku szkolnego *1944/45*
sprawiała się *bardzo dobrze* w ciągu ostatniego r. szk. *1944/45*
zdawała egzamina dyplomowy na nauczyciela
szkół powszechnych po raz *pierwszy* jako *abiturientka*

I otrzymał(a) stopnie następujące:

z nauk religijnych	...	<i>bardzo dobry</i>
z języka polskiego	...	<i>dobry</i>
z pedagogiki wraz z historią wychowania	...	<i>bardzo dobry</i>
z psychologii wraz z nauką o dziecku	...	<i>bardzo dobry</i>
z praktyki pedagogicznej wraz z metodyką	...	<i>bardzo dobry</i>
z języka <i>angielskiego</i>	...	<i>bardzo dobry</i>
z języka	...	-
z historii wraz z zagadnieniami życia współczesnego	...	<i>bardzo dobry</i>
z geografii	...	<i>bardzo dobry</i>
z matematyki	...	<i>ostatniemu</i>
z fizyki z chemią	...	<i>dobry</i>

**Dyplom ukończenia Liceum Pedagogicznego im. Stanisława Konarskiego
w osiedlu Polskim w Valivade koło Kolhapur w Indiach**

Świadectwo ukończenia kursu dla nauczycieli szkół powszechnych w Rongai

KOMISJA EGZAMINACYJNA DLA NAUCZYCIELI PUBLICZNYCH SZKÓŁ POWSZECHNYCH

przy Urzędzie Oświaty w Nairobi.

Nr *12* /1947.

ŚW I A D E C T W O

Pan *Wacław Rucio*

urodzony dnia *25-go sierpnia 1925* roku, w *Wieliczce*

powiat *Wieliczka*, województwo *Wielkopolskie*

religii/wyznania *wyznania katolickiego*, poddał się egzaminowi z zakresu przedmiotów pedagogicznych i praktyki pedagogicznej przed Komisją Egzaminacyjną,

powołaną przez Urząd Oświaty w Nairobi pismem z dnia *10-go stycznia 1947*,
L.dz *64/47* i zdał go

z wynikiem ogólnym *bardzo dobrym*

Na podstawie §. 2 rozporządzenia Ministra Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego z dnia 23 listopada 1928 r. /Dz.U.R.Ł. 98. poz.881/ świadectwo niniejsze jest równoznaczne z dyplomem na nauczyciela szkół powszechnych w rozumieniu art. 1 rozporządzenia Prezydenta Rzeczypospolitej z dnia 6 marca 1928 r.o kwalifikacjach zawodowych nauczycieli szkół powszechnych i uprawnia do nauczania w publicznych i prywatnych szkołach powszechnych w języku wykładowym polskim.

Rongai, Kenja, dnia *29-go stycznia 1947* roku.

Członkowie

Komisji Egzaminacyjnej:

L. A. Winiarski
K. A. Winiarski

Przewodniczący

Komisji Egzaminacyjnej:

Jan Szmajda

Świadectwo Szkoły Polskiej w Szabbazie okręg Nukus

Szkoła Polska w Szabbazie okręg Nukus, Karakalpacka A. S. S. R.

Rok szkolny 1942/3

L. p. 5. Imię i nazwisko:

Irabela-Teresa Dział

Klasa /pierwsza/ czwarta

Urodziła się: Nieswież, powiat Nowogródek, woj. nowogródzkie
dnia 7 kwietnia 1930 roku

Uczyszczająca do czwartej klasy ludowej szkoły w roku szkolnym 1942/3
i wykazała następujące postępy za okres drugi:

w zachowaniu:	bardzo dobrze
w nauce religii:	bardzo dobrze
" " jsi. polskiego:	bardzo dobrze
" " rachunków:	bardzo dobrze
" " historii:	dobrze
" " geografii:	bardzo dobrze
" " przyrody:	bardzo dobrze
w rysunkach:	dobrze
" robotach:	bardzo dobrze
" śpiewie:	bardzo dobrze
" gimnastyce:	bardzo dobrze
Postęp ogólny:	bardzo dobry

Na podstawie tych postępów uważa się ją udekorowaną do przejścia
do klasy II B.

W Szabbazie dn. 15 marca 1943.

Wyborawczyni:
Litrowalkowa

Kierownik Szkoły:
Pitkambell

Świadectwo Szkoły Polskiej w Kustanaj

DELEGATURA AMBASADY R.P.
w Kustanaj

Br. 54

SZKOŁA POLSKA W KUSTANAJ

ŚWIADECTWO SZKOLNE

Majewska Hanna urodzon^a
dnia *19 kwietnia* 19*31* roku w *Terencja*
religii *rymu. kat* uozonej w *III trzecie*
Szkoły Powiatowej otrzymuje za rok szkolny 1941/42
stopnie następujące:

Za sprawowanie się	<i>bardzo</i>	<i>dobry</i>
Z nauki religii	<i>bardzo</i>	<i>dobry</i>
„ „ j. polskiego	<i>bardzo</i>	<i>dobry</i>
„ „ rachunków	<i>bardzo</i>	<i>dobry</i>
„ „ przyrody	<i>bardzo</i>	<i>dobry</i>
„ „ geografii	<i>bardzo</i>	<i>dobry</i>
„ „ historii	<i>bardzo</i>	<i>dobry</i>
„ „ rysunków	—	—
Świadczeń cielesnych	<i>bardzo</i>	<i>dobry</i>

W Kustanaj, dnia 10 lipca 1942 roku

Opiekun^{ka}-Klasy

Dyrektor

Fryszynowa

DELEGATURA AMBASADY R.P.

W. Chmielewski

Świadectwo Liceum Ogólnokształcącego w Maczkowie (Haren)

CENTRALA SZKOLNICTWA POLSKIEGO W NIEMCZECH

Nr. 26Świadectwo Liceum OgólnokształcącegoTypu humanist.Orzechowska Krzyszyna
(nazwisko i imię)urodzona dnia 18 listopada 1928 r. w Warszawiepochodząca z powiatu religii (wyznania) rzymskokatolickiejuczęszczała do klasy kimurazji B | otrzymała za rok szkolny 1945/46 (od 20 sierpnia 1946 do 18 marca 1946)oceny następujące:

sprawowanie	<u>dobry</u>
religia	<u>dobry</u>
język polski	<u>dostateczny</u>
język łaciński	<u>dostateczny</u>
język <u>francuski</u>	<u>dostateczny</u>
historia	<u>dobry</u>
zagadnienia życia współczesnego	<u>dobry</u>
biologia	<u>dostateczny</u>
fizyka	<u>dobry</u>
chemia
matematyka	<u>dostateczny</u>
propedeutyka filozofii
przedmioty nadobowiązkowe:
język

Opuściła godzin szkolnych 50 w tym nie usprawiedliwiono 24Uchwałą Rady Pedagogicznej otrzymała promocyj do klasy drugiejPOLSKIE LICEUM I GIMNAZJUM W MACZKOWIE, dnia 18 marca 1940 r.Dr. Kłucka
Opiekun klasyJ. Nowakowski
Dyrektor

P. 56/66

Ed. F.

BIBLIOGRAFIA

Źródła archiwalne:

Instytut Pamięci Narodowej, sygn. BU 1571/324, Memoriał gen. Józefa Hallera, przedłożony prezydentowi RP, prezesowi Rady Ministrów RP i prezesowi Rady Narodowej RP 21 stycznia 1941 roku.

Instytut Polski i Muzeum im. gen. Sikorskiego w Londynie, The Polish Institute and Sikorski Museum), zespół: Ministerstwo Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego, sygn. A. 19. II/51, *Samorząd polski w Niemczech*; sygn. A. 19. III/ 116 (cz.1), *Szkolnictwo polskie poza Wielką Brytanią. Stan z pierwszej połowy 1945 r.*

M. Ney-Krwawicz, wystawa w Bibliotece Gdańskiej PAN, *Polska edukacja na obczyźnie 1939–1950. Świadectwa szkół i kursów*, 4 września – 13 października 2023 roku.

Źródła drukowane i opracowania:

Chmielewski W. (2013), *Przygotowanie kadr oświatowych na uchodźstwie w latach 1941–1948*, „Monografie z Dziejów Oświaty” t. XLIII.

Chmielewski W. (2021), *Educating teaching staff in a teacher training school in Nazareth (1944–1948)*, „History of Education & Children’s Literature” t. XVI, 1.

Chmielewski W. (2022), *The Polish College in Beirut in 1946–1948*, „History of Education & Children’s Literature” t. XVII, 1.

Haller J. (2015), *Pamiętniki z wyborem dokumentów i zdjęć*, Łomianki: Wydawnictwo LTW.

Kołodziej A. (red.) (1983), *Junackie szkoły mechaniczne 1942–1947*, Londyn: Nakł. Organizacji byłych junaków w Wielkiej Brytanii, Kanadzie, USA i innych.

Kopeć K. (1969), *Zakłady kształcenia nauczycieli na Dolnym Śląsku*, „Rocznik Wrocławski” t. XIII.

Kowalczyk W. (1961), *Szkolnictwo polskie w Niemczech 1945–1948*, Warszawa: Państwowe Zakłady Wydawnictw Szkolnych.

Laskiewicz H. (1968), *Dwudziestolecie Liceum Pedagogicznego w Lubomierzu*, „Przegląd Historyczno-Oświatowy” nr 3–4.

Machalski F. (2016), *Z ziemi perskiej do Polski. Wybór tekstów*, oprac. K. Paraskiewicz, K. Paraskiewicz, Kraków: Księgarnia Akademicka.

Marciniak S. (1947), *Od baraku w Lubece do liceum w Lubomierzu*, „Repatriant” nr 48–49.

Miąso J. (1970), *Dzieje oświaty polonijnej w Stanach Zjednoczonych*, Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe.

Piałucha P. (1946), *Ze wspomnień irańskich*, „Skaut. Czasopismo Związku Harcerstwa Polskiego na Wschodzie” (numer irańsko-libański), nr 9/10 (IX–X).

Pietrzak J. (2012), *Polscy uchodźcy na Bliskim Wschodzie w latach drugiej wojny światowej*, Łódź: Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego.

Protokół posiedzeń Rady Ministrów z dnia 24 kwietnia 1941 r., w: *Protokoły posiedzeń Rady Ministrów Rzeczypospolitej Polskiej*, t. drugi, czerwiec 1940 – czerwiec 1941 (1995), oprac. M. Zagórniak, W. Rojek, A. Suchcitz, Kraków: Wydawnictwo i Drukarnia „Secesja”.

Radziszewska M. (2015), *Działalność historyka oświaty Łukasza Kurdybacy w Królestwie Rumunii w latach 1939–1940*, w: S. Iachimovschi, K. Stempel-Gancarczyk, E. Wieruszewska-Calistru (red.), *Polska i Rumunia. Wspólnie – obok – blisko*, Suceava: Związek Polaków w Rumunii.

Szczepanowski S. (1942), *Walka narodu polskiego o byt*, wyd. czwarte obozowe *Myśli o odrodzeniu narodowym*, Londyn: Lund Humphries & Co. LTD.

Wróbel J. (1993), *Z dziejów polskiego uchodźstwa w Rodezji Północnej (Zambii) w okresie II wojny światowej*, „Przegląd Polonijny” t. XIX, z. 3.

Zamecka-Zalas O. (2022), *Polskie szkoły przedmiotów ojczyźtych w Wielkiej Brytanii w latach 1948–1989*, Kielce: Wydawnictwo Uniwersytetu Jana Kochanowskiego.

Polish education in exile 1939–1950. School and course certificates. Polish education in exile 1939–1950 – an exhibition of the collection of Prof. Marek Ney-Krwawicz

Summary

Aim: To show the significance of the exhibition of over 100 school and course certificates collected from 23 countries as a reflection of educational achievements in wartime exile in different parts of the world.

Methods: A method appropriate for research on the history of a pedagogical thought and social sciences especially based on archival sources has been applied herein.

Results: The introductory part hereof briefly depicts the size of Polish education in exile, and then the most typical school certificates issued in Polish schools in different parts of the world were presented. A general characterization of the certificates was made, with particular emphasis on their place in the educational law of the interwar period. Some photographs of the school certificates were also included.

Conclusions: It was indicated that despite many difficulties, thanks to the great generosity of the teachers and the diligence of the students, good results were achieved in the education and in terms of strengthening the national identity of the young generation of Poles abroad.

Keywords: certificate, school, education, educational law, educational results.